

skim predajama, te na kraju njihovo prelaženje u pedagoški — moralističke i ironički — humoristične oblike i u oblike igre.

Najopsežniji i najznačajniji dio knjige predstavljaju tekstovi rudarskih predaja. Objavljuje se 1210 tekstova (uz velik broj citiranih varijanata). Tekstovi su raspoređeni tematski, i to tako da ujedno čine i tematski katalog rudarskih predaja. Osnovne tematske skupine su ove: A. Otkrivanje i osnivanje rudnika; B. Prikaze u rudniku; C. Duhovi rudnika pomažu rudarima; D. Opomene i predskazivanja; E. Čudesno spasenje; F. Kazne za ogrešenje o pravila vladanja; G. Bogohulni prekršaji i oprostaj; H. Propast rudnika i njezin uzroci; J. Napušteni rudnik kao tajanstveno mjesto; K. „Venecijanci” — tajanstveni kopači i pronalazači rudače; L. Bogatstvo brda i voda; M. Nedostupno rudno blago. Sljede uzorno izrađeni bogati registri: registar motiva (na 126 strana), registar likova i osoba, topografski registar, registar imena rudnika, registar rudarskog vokabulara, popis literature (na 55 strana) i popis ilustracija.

Kako se vidi iz naslova, knjiga obuhvaća tradicije njemačkoga jezičnog područja. Na str. 63, rečeno je da su u knjigu „uključene samo one predaje o rudarstvu i rudarima koje se prenose na njemačkom jeziku”. Mislim da ova tvrdnja nije posve precizna. Tačno je, naime, da je knjiga obuhvatila samo one primjere koji su objavljeni na njemačkom jeziku, ali među njima ima i takvih što su ih zapisivači nedvojbeno čuli u sredini u kojoj ljudi govore drugim jezicima. To se odnosi, među ostalim, na Valvasorove primjere iz Norveške, pa na njegove slovenske primjere iz Idrije, na Mallyjeve slovenske primjere iz Idrije i iz Labinja u Furlaniji, na niz poljskih (šleskih) primjera o skarbniku itd. (Bez obzira na poljsko ime *skarbnik*, neke predaje o njemu mogli su preuzeti i njemački kazivači, ali je očito da je dio donesenih primjera bio neposrednoga poljskog porijekla, kao npr. oni u kojima akteri imaju poljska imena Rypka, Piernika i dr.). Mislim da ova zamjerka ima principijelnu i metodološku važnost i odnosi se i na druge primjere nedovoljne brižljivosti prema etničko—jezičnoj pripadnosti folklornih tekstova.

Na kraju, imajući pred sobom ovo dragocjeno djelo o njemačkim rudarskim predajama, ne možemo ne požaliti što je istraživanje tih tradicija u našoj zemlji tako jako zanemareno, premda je rudarstvo bilo u nas razvijeno već u srednjem vijeku. Da spomenem, ipak, neke sporadične bibliografske navode koji bi mogli biti od koristi budućem istraživaču rudarskih predaja u Jugoslaviji: M. S. Filipović, *Das Erbe der mittelalterlichen sächsischen Bergleute in den südslawischen Ländern, Südost* — *Forschungen* 22, 1963 (spominje se i u knjizi Heilfurtha — Greverusove); M. Bošković — Stulli, *Istarske narodne priče*, Zagreb 1959, tekstovi br. 121 i 122 i napomena na str. 210 — 211, u kojoj je navedena daljnja literatura; osim te literature spominjemo još: Bošković — Stulli, *rkp. INU* 342, tekstovi br. 18 i 19 (duh zemaljski u Siveriću); tekst br. 56 u ovom zborniku (u mojoj radnji *Narodne pripovjetke i predaje Sinjske krajine*).

Maja Bošković — Stulli

LEOPOLD KRETZENBACHER, TEUFELSBÜNDNER UND FAUSTGESTALTEN IM ABENDLANDE. Mit 21 Zeichnungen und 11 Abbildungen auf Kunstdrucktafeln. Buchreihe des Landesmuseums für Kärnten, XXIII. Band. Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, Klagenfurt 1968, 188 str.

Ova lijepo opremljena i zanimljivo pisana knjiga podjednako može privući čitaoce koji se zanimaju za folklor, za kulturnu ili za književnu povijest. Od daleke antike preko srednjovjekovnih legendâ, mirakulâ, pučkih knjižica, balada, sve do sajamskih predstava redaju se prikazi ljudi — prokletnikâ i izopćenikâ — koji su sklopili ugovor s vragom, Nisu to sve faustovske ličnosti (faustovske u onom smislu kako Fausta prikazuju pučke knjige), ali su se svi na ovaj ili onaj način svezali s vragom. Autor nam priča starokršćansku legendu o čarobnjaku Ciprijanu i djevici Justini; pa Lukijanovu satiru o mladiću Glauku kome je čarobnjak pribavio žudenu ženu; o robu Rimljanina Proterija koji se odrekao Krista i podložio vragu da bi dobio kćer svoga gospodara; o svećeniku

Teofilu koji je zazvao vruga da bi uz njegovu pomoć vratio svoj izgubljeni položaj; kazuje nam apokrif o Adamu i Evi koji su zbog glada potpisali ugovor s vragom; o dvojici odbjeglih njemačkih klerika koji su pohađali školu »negromancije«; o građaninu Verduna koji se zapisao vragu da bi povratio izgubljeno bogatstvo; o nizozemskoj djevojci Mariji koja se svezala s vragom kad joj je obećao da će je naučiti »sva znanja svih sedam carstava: gramatiku, poeziju i geometriju, muziku, aritmetiku i alkemiju i još logiku«; o znamenitome poljskom panu Tvardovskom; o mađarskim, južnoslavenskim i rumunjskim grabancijašima, negromantima, solomonarima - đacima đavolove trinaeste škole, putujućim klericima prosjacima, izazivačima tuče i nevremena; o slovenskom đaku crne škole iz Trente; o lužičkosrpskom majstoru Krabatu, đavolovu učeniku i čarobnjaku koji je činio samo dobro ljudima (a povijesni prototip bio mu je jedan pukovnik hrvatskog podrijetla koji se nastanio među Lužičkim Srbima i ondje umro god. 1704); te, napokon, priča nam o njemačkom Faustu u tradiciji alpskih krajeva prema pučkim knjigama, baladama, dramtizacijama. Svi se ti pučki tekstovi prepričavaju opširno, velikim se dijelom i doslovno citiraju, pa ta autentičnost, zajedno s izvrsnim i brojnim likovnim reprodukcijama omogućuje puno uživljanje u uzbudljiv i privlačan kompleks široko shvaćene faustovske tematike kroz duga stoljeća sve do naših dana.

Autor razlikuje faustovsku temu — onu koju je donijelo predvečerje evropskog humanizma, kada se probudena žeđ za znanjem i spoznajom svih stvari gledala kao smrtni grijeh predavanja vragu — od običnije stare teme ugovora s vragom jedino radi materijalnih dobara i putenih zadovoljstava. L. Röhrich, koga citira i autor ove knjige, ovako definira Faustovu pojavu: »S pojavom humanizma počinje se znanost emancipirati od teologije: tko se oslobodio skolastičke spoznajne dogme, bio je sumnjiv kao heretik, kao krivovjernik. Valja se sjetiti Giordana Bruna, Kopernika, Galileja i svih početaka prirodnih znanosti. Sva svjetovna istraživanja bila su pod znakom nečiste savjesti. Učenjakov ugovor s vragom bio je takoreći konkretizacija te zle savjesti ili njezin simbol. Faust je po tome ključna figura humanizma... Savez s vragom je neopoziv; on vodi vrazjeg saveznika prinudno, neizbježno i bez milosti u pakao«. (M. Lüthi — L. Röhrich — G. Fohrer, *Sagen und ihre Deutung*, Göttingen 1965, str. 38). Nasuprot Faustu, srednjovjekovni legendarni vrazji saveznici imali su otvorenu mogućnost pokajanja i spasenja.

Kako autor gleda na likove vrazjih saveznika a posebno na faustovske likove i njihovu žeđ za spoznajom svih stvari do dna, nije odmah lako vidljivo. Autor se čuva nametljivog ideologiziranja, pa ako se i čini da on u dubini duše drži faustovska stremljenja na neki načn nedopuštenima ili bar uzaludnim i besciljnim (ne samo u vijeku humanizma nego i danas), on to iskazuje dovoljno diskretno da ne zasmeta čitatocu koji temu buntovnika Fausta doživljuje na drukčiji načn.

U knjizi je mnogo mjesta dano tradicijama panonskih naroda, a među njima i hrvatskima o grabancijašu, kao i ostalim slavenskim tradicijama. U tom cjelovitom širokom zahvaćanju građe, neuobičajenom u ostalih zapadnoevropskih autora (ukoliko slučajno nisu slavisti, dakle i opet uži specijalisti), vidim veliku autorovu zaslugu. U ovome slučaju mi se ipak čini da su grabancijaši, a osobito likovi koji se uz njih spominju (npr. slovensko-hrvatski krsnici i hrvatski dalmatinski negromanti), za ovu temu donekle periferni likovi. Grabancijaši, doduše, jesu skitnice, đaci vrazje trinaeste škole, no za tip krsnika i negromanta to se ne bi moglo reći (v. str. 115-116. i 128). Da su i grabancijaši našli svoje važno mjesto u knjizi o vrazjim saveznicima, istinska je dobit za ovu knjigu i njene čitaoce, no bilo bi korisno da su raznoliki tipovi savezništva s vragom u knjizi izrazitiije diferencirani. Grabancijaši pripadaju pučkom praznovjerju i podliježu kontaminacijama (kao što im podliježu i mađarski »taltoši«, o kojima je u knjizi također

riječ, a slični su po nekim osnovnim obilježjima našem krsniku). Grabancijaško poznavanje vražjih čarolija direktno je povezano sa širim kompleksom pučkih magijskih vjerovanja, a i pripisivanja svećenicima čarobnih moći; u pričanju o grabancijašima nije prisutan onaj sadržaj moralnog prijestupa, pokajanja i kazne vražjega saveznika, kao u ostalim tipičnim tradicijama te vrste, pa premda se to iz teksta u knjizi može razabrati, ipak ta razlika, kako mi se čini, nije u njoj dovoljno plastično istaknuta.

Etimologiju imena *grabancijaš* izvodi autor, u skladu s Jagićem i sa starijim izvornim svjedočanstvima, iz latinskog oblika riječi *negromantia* (v. str. 105, 108-110). (Spominjem samo radi informacije da po mišljenju M. Budimira grabancijaš nema veze s negromancijom, nego je nastao prema grčkoj riječi *gramateja* = pisarija. V.: *Anali Filološkog fakulteta*, Beograd, 6, 1966, str. 272).

Faustovski i ostali njima srodni likovi prikazani su u knjizi prvenstveno na temelju zapadnih tradicija, zahvaćenih vecma široko, tako da su uključene i pravoslavne predaje jugoistočne Evrope. Mjestimice se spominju i ruski apokrifi. Radi upotpunjenja slike pučkih tradicija o vražjim saveznicima podsjetila bih ovdje i na rusku pripovijest 18. stoljeća o Savi Grudcinu, koja ima mnogo srodnosti s tipičnim primjerima iznesenim u Kretzenbacherovoj knjizi (prikaz i literatura u priručniku: N. K. Gudzič, *Istorija drevnej ruskoj literatury*, Moskva 1956, str. 393-398).

Kretzenbacherovo djelo kratko spominje Marlowea i Goethea, dok Thomasa Manna ne spominje. Od te knjige ne treba ni tražiti da ona pokuša proniknuti u faustovsku temu vrhunskih pjesničkih kreacija jer bi to bio zadatak drukčije koncipiranih izrazito književnih pristupa. No po onome što nam je autor svojom knjigom dao, prikazavši maštovito bogatstvo pučke literature i usmenih predaja o ljudima koji su se predali vragu, omogućio nam je, uz ostalo, i sigurniji pristup onim poetskim djelima kojima je polazištem bila faustovska tema.

Maja Bošković-Stulli

KAZKY ZELENYH GIR, Zaps, uporjadkuvannja ta redakcija P. V. LINTURA, I. M. ČENDEJA, Vydavnyctvo »Karpaty«, Užgorod 1965, 232 str. (= SKAZKI ZELENYH GOR, RASSKAZANNYE M. M. GALICEJ, Zaps', sostavlenie i redakcija P. V. LINTURA, I. M. ČENDEJA, Izdatel'stvo »Karpaty«, Užgorod 1966, 287 str.)

P. V. Lintur, prvi od dvojice navedenih redaktora ove zbirke zakarpatskih narodnih pripovijedaka i autor njezina predgovora, poznati je zakarpatski folklorist, koji se napose bavi narodnim baladama (upozorujemo na njegovu zbirku vlastitih zapisa balada s opsežnom uvodnom raspravom: *Narodni balady Zakarpattja*, Lavov 1966).

Sve pripovijetke ove zakarpatske zbirke kazivao je isti pripovjedač Mihail Galica. (Stanovništvo Zakarpattja u bliskom je srodstvu s našim Rusinima, koji su naseljeni u Bačkoj. Do kraja prvog svjetskog rata pripadalo je Zakarpattje Austro-Ugarskoj, između dva rata Čehoslovačkoj, a sada je u Sovjetskom Savezu.) Galica je osebujan pripovjedač, češće odstupa od tradicionalnih sižea, jedan od onih koji na temelju ustaljenih pripovjedačkih motiva vole komponirati vlastite pripovijetke. No nećemo ovom zgodom govoriti o zbirci u cjelini a niti o Linturovu zanimljivom uvodu — osim opće primjedbe da autoru odajemo istinsko priznanje za zaslužan skupljački i istraživački rad, ali se distanciramo od njegova shematskog i uprošćenog traženja u bajkama »dubokog idejnog sadržaja«, od tumačenja kroz bajku »povijesne sudbine radnog naroda«, od »poziva na borbu i revolucionarnost i uništenje klasnih neprijatelja« pronađenih u bajci itd., pa ako se takve tendencije mogu i naslutiti u nekim Galičnim tekstovima, pitanje je da li one bajci izvorno pripadaju, ili su ondje vještački nanos.

Govoreći ovom prilikom o zbirci zakarpatskih narodnih pripovijedaka pripovjedača Mihaila Galice, zadržat ćemo se samo na jednom primjeru koji je